

Світлана Орлик

**КРИЗА ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ НА ОКУПОВАНИХ
РОСІЄЮ ТЕРИТОРІЯХ ГАЛИЧИНИ І БУКОВИНИ В ПЕРІОД
ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ВПЛИВ ЇЇ НА
ПРОДОВОЛЬЧИЙ РИНОК**

Стаття присвячена економічним процесам, зокрема кризі внутрішньої торгівлі, яка відбувалися в Галичині та Буковині у період російської окупації в часи Першої світової війни. Досліджено негативні наслідки торговельної кризи на продовольчий ринок захоплених західноукраїнських земель. Розглянуто адміністративно-примусові заходи які вживала окупаційна влада для локалізації кризи внутрішньої торгівлі на окупованих територіях.

Ключові слова: Перша світова війна, Галичина, Буковина, Російська імперія, російська окупація, внутрішня торгівля, економіка.

Загарбання російськими військами території Галичини й Буковини у період Першої світової війни супроводжувалося повним руйнуванням економіки та її інфраструктури (в т.ч. транспортних зв'язків, банківської системи, тощо), значним скороченням підприємницької активності. Як наслідок, на окупованих територіях розпочалася криза внутрішньої торгівлі, котра призводила до негативних наслідків, перш за все соціально-економічних.

Метою нашої статті є розглянути причини та наслідки виникнення кризи внутрішньої торгівлі на захоплених російськими військами території Галичини й Буковини та способи впливу російської окупаційної влади на цей процес.

Проблема діяльності російських окупаційних цивільних органів управління в Галичині та Буковині розглядалися багатьма українськими істориками, такими як І. Берестом [1], В. Великочим [2], В. Глизнером [3], І. Ільницьким [4], І. Кучерою [5], М. Литвином [6], І. Лозинською [7], В. Любченко [8], О. Мазуром [9], О. Реєнтом [15] та ін. Проте, проблема впливу діяльності російської окупаційної влади на стан внутрішньої торгівлі захопленого регіону розглядалося лише побіжно.

З перших днів російської окупації теренів Галичини й Буковини ситуація з наявністю необхідної кількості харчових продуктів ускладнювалася. Окуповані території були позбавлені налагоджених економічних зв'язків, що скорочувало товарообіг і повністю обмежувало потрапляння на ринок Галичини необхідних продуктів і товарів, особливо тих, які не вирощувалися або ж не вироблялися в регіоні. На перших порах спостерігалось значне знецінення товарів через відсутність ринків збуту, що спричинило надлишок товарів і тимчасове падіння цін. Цим станом скористалися підприємливі торговці, які за два місяці, протягом вересня-жовтня 1914 р., скупили всі надлишки продуктів за низькими цінами і вивезли їх до Російської імперії. З часом, у грудні 1914 р., на ринках Галичини й Буковини обсяги пропозицій продукції власного виробництва різко скоротилися, відповідно, попит на них збільшувався і ціни почали зростати. Крім того, окремі господарства зазнали значних збитків з тієї причини, що зненацьке вторгнення російських військ у Галичину й Буковину не дало можливості зібрати значну кількість врожаїв: частина врожаю була знищена військовими діями, частина реквізована або розграбована. Вже у лютому 1915 року все чіткіше окреслювалася нагальна потреба ввезення продуктів з Російської імперії, оскільки наступ голоду на окупованих територіях ставав загрозливою реальністю.

Разом з тим, війна затягувалася і у Російській імперії почали виникати продовольчі проблеми на своїх землях. Міністерство торгівлі і промисловості звернуло увагу на те, що прикордонні Подільська, Волинська і Київська губернії внаслідок активного вивозу продукції в Галичину самі опинилися у критичному стані, зокрема “ціни на всі засоби поживи дуже понеслися і стали вищі, як у самій Галичині” [14, с. 46]. Начальник Київського губернського жандармського управління від 11 березня 1916 р. про настрої населення Київської губернії повідомляв: “Дорожнеча життя на місцях все збільшується і служить нескінченною темою для скарг, ремствування і нарікань на бездіяльність уряду, це явище яке заслуговує на особливо серйозну увагу. Дорожнеча дуже відчутна по селах, де селяни самі є виробниками багатьох продуктів першої необхідності, а в містах ще більше, де неможливий клас приречених на напівголодне животіння, оскільки ціни на житнє борошно, капусту кислу, свиняче сало, коров'яче масло, солону рибу піднялися на 300 %, а на цибулю і сіль навіть на 500%” [19, арк. 5 зв. – 6]. Тож уряд Російської імперії почав скеровувати окупаційну владу в Галичині до встановлення певних обмежень та заборон на ввезення / вивезення товарів на окуповані території Галичини і Буковини. Такі проблеми урегульовувалися обов'язковими постановами. Так, обов'язковою постановою від 20 вересня 1916 р., підписаною головним начальником постачання армій Південно-Західного фронту Ельснером, заборонялося ввезення зернового хліба, борошна, різних круп, гороху, бобових, макаронів, рису, сіна, соломи і мішків з усіх повітів Київської, Подільської, Волинської, Полтавської, Бессарабської, Херсонської та визначеного переліку повітів Чернігівської, Катеринославської й Таврійської губерній, що значно обмежувало товарообмін між Галичиною, Буковиною з прикордонними територіями Російської імперії [45, арк. 145–146]. Зазначені обмеження не поширювалися на постачання продуктів для потреб армії, у т. ч. через Уповноваженого Міністерством землеробства при штабі Головнокомандувача арміями Південно-Західного фронту, коли здійснювалося постачання борошна, круп, цукру, овочів, м'ясних продуктів та ін. для магазинів Південно-Західного фронту [27, арк. 4, 16, 85, 43–44]. Аналогічна заборона на вивезення із зазначених губерній Російської імперії стосувалася і буякового жому у будь-якому вигляді згідно з обов'язковою постановою Головного начальника постачання армій Південно-Західного фронту Ельснера від 18 грудня 1916 р. [48, арк. 19]. Лише складна продовольча ситуація на Буковині, яка виникла восени 1916 р., змусила російську окупаційну владу, як виняток, надавати дозволи окремим особам на закупівлю і вивезення продовольчих товарів з Подільської і Київської губерній та ввезення їх у Буковину [45, арк. 144]. Обов'язковою постановою від 24 жовтня 1916 р., яка була підписана головнокомандувачем арміями Південно-Західного фронту Брусиловим, заборонявся вивіз з окупованих російськими військами територій Галичини і Буковини в Російську імперію та Румунію будь-яких харчових продуктів та фуражу, а також переганяти рогату худобу, овець і свиней [46, арк. 55; 49, арк. 87; 39, арк. 240].

Розвитку торговельної кризи також сприяв транспортний колапс, який паралізував рух товарів взагалі. Залізничні дороги окупованих територій перебували у цілковитому підпорядкуванні новоствореного Управління залізничних доріг Галичини та були зайняті лише постачанням продукції для військових потреб. З даного приводу 28 лютого 1915 р. начальник Управління залізничних доріг Галичини інформував Військового генерал-губернатора Г. Бобринського про перспективи налагодження вільного товарообігу на захоплених територіях: “зараз перевезення приватних вантажів, при всьому бажанні, не можуть здійснюватися виключно з причини недостатності на дорогах рухомого складу”, тобто вагонів [21, арк. 1–1 зв.]. Лише з 10 березня 1915 р.

планувалося відкриття 36 станцій місцевого сполучення, з яких дозволятиметься перевезення товарів багажем [21, арк. 1–1 зв.]. Про вищезгадані перспективи згадував і сучасник тих подій, історик І. Крип'якевич: “від 28 лютого отворено на галицьких залізницях перевіз багажів особовими поїздами. Се вплинуло на упадок цін товарів” [14, с. 49]. Митні проблеми з організацією перетину кордону з Російською імперією, довго не вирішувалися російським урядом, що також негативно впливало на товарообмін між Російською імперією та тимчасово окупованими територіями Галичини і Буковини [18, с. 5–11]. На такі проблеми ринок реагував однозначно – дефіцитом продуктів першої необхідності для населення та високою ціною на них. Представник від Міністерства торгівлі і промисловості А. С. Остроградський, котрий у жовтні 1914 р. був відряджений до Військового генерал-губернатора Галичини, мав доручення “організувати торгівлю в Галичині та отворити границю для російських товарів” [14, с. 43, 50]. За свідченнями І. Крип'якевича, А. С. Остроградський оптимістично зв'їтував у пресі про стан торгівлі в окупованому регіоні: “край не тільки є завойований, але знаходиться в області воєнних ділань, тому трудно говорити про нормальне жите. Енергично працюють лише залізни фірми, а також ремісники всіх родів. В торговій області є лише випродажа запасів. Що до заробітків, то селяни заробляють добре при перевозах, а робітники при воєнних роботах.... Щодо цін то тепер дешевійші децо м'ясо і споживні продукти...” [14, с. 43, 50]. Проте, одне справа – звітувати у пресі на всю імперію про “благо”, яке несла російська окупація на галицькі землі, інша річ – реальне життя у зруйнованих і пограбованих російським окупантом західноукраїнських містах і селах.

Однією з обмежувальних обов'язкових постанов у сфері регулювання торгівлі, виданих Військовим генерал-губернатором Галичини, була постанова від 17 вересня 1914 р., у якій, окрім питань заборони торгівлі алкогольними напоями та пивом [12], встановлення курсу рубля відносно австрійських і німецьких грошей [10; 13; 17], окремими пунктами визначалося: “заборонено підвищення цін на продукти першої необхідності вище такси, встановленої міськими громадськими управліннями”, “забороняється у трактирах і ресторанах здійснювати торгівлю пізніше 10 години вечора за Петроградським часом” [20, арк. 1]. За недотримання встановлених норм для порушників передбачалася відповідальність: позбавлення волі до 3-х місяців, або сплата штрафу у розмірі до 3-х тис. руб.

Після входження російських військ у міста Галичини, як під час першого вторгнення (вересень 1914 р.), так під час другого (серпень 1916 р.), відразу ставали актуальними питання організації торгівлі та громадського харчування, оскільки вони частково вирішували проблеми забезпечення військ продуктами харчування та іншими товарами першої необхідності. Багато торговельних закладів зразу ж закривалися через невпевненість їх власників у тому, що вони можуть здійснювати торгівлю безпечно, а не бути при цьому вбитими чи пограбованими. Факти безконтрольних грабежів крамниць під час входження російських військ 22–24 серпня 1914 р. у м. Бучач описувала газета “Діло”. Вона повідомляла, що “Інша річ, що вже майже не було що нищити, бо спалено і зрабовано всі склади і торговлі в ринку та вздовж улицями до передмістя. Загалом згоріло около 130 крамниць. Ненарушені остали лиш ті крамниці і гуртівні, що находять ся по закутинах міста” [16, с.3]. Тому, закономірно, що при входженні російських військ у галицькі та буковинські міста частина крамниць була покинута власниками, котрі виїхали разом з відходом австрійської армії. Таким чином, питання про відкриття одних та оприбуткування кинутих товарів від інших, до призначення начальників повітів, вирішувалося безпосередньо російською військовою владою за розпорядженнями начальників гарнізону (військових комендантів). Так, наприклад, до начальника гарнізону російських

військ у м. Ряшів (нині м. Жешув у складі Польщі) Перемишльського повіту у грудні 1914 р. зверталися місцеві жителі щодо надання дозволу на відкриття крамниць [32, арк.5; 33, арк.1]. Військовий комендант м. Станіслава, командир 2-го Запорізького полку, підсавул Чекалов, 5 вересня 1914 р. видав обов'язкову постанову про те, що всі крамниці і лавки мали бути відкритими протягом усього дня з 8-ої години ранку до 8-ої години вечора, за винятком крамниць, які здійснювали торгівлю товарами першої необхідності: пекарень, лавок з продажу дріб'язкового товару. М'ясні магазини мали починати торгівлю з шостої години ранку. Ресторанам і кав'ярням “Золотий Орел” та “Едізон” дозволялася торгівля до 2-ої години ночі. Ресторанам М. Гавбенштока, А. Штігара, І. Шміда, Книжатка Ф. Малашиńskiego, К. Швайсера і кав'ярням “Уніон” Кровицького та “Австрія” Беля – до 4-ої год. ночі. Винні у порушенні вимог зазначеної постанови мали “каратися за всією суворістю Російських військових законів” [36, арк. 1].

За ініціативою начальника Збараського повіту у м. Збаражі було проведено засідання ради магістрату (25 квітня 1915 р.), на якому розглядалося питання упорядкування торгівлі у вихідні, святкові і “табельні” дні. Очільники міста за поданням окупаційної влади було вирішено, що крамниці, які торгують продовольчими товарами (у т.ч. булочки і м'ясні лавки), мали працювати цілий день; бакалійні – від 8 до 10 години ранку та від 2-ої до 4-ої години дня; всі інші крамниці – від 12 до 4 години дня [44, арк. 2].

Пізніше, коли на захоплених територіях відбулися відповідні призначення губернаторів та начальників повітів відповідно до норм Тимчасового положення “Про управління областями Австро-Угорщини, зайнятих за правом війни” від 19 серпня 1914 р. [26, арк. 1–3], поставлено під контроль окупаційної влади і порядок надання дозволів на відкриття торгівельних закладів та промислових підприємств безпосередньо чинами цивільної адміністрації, а не представниками військової комендатури [43, арк. 88–88зв., 91]. Звичайно, мали місце випадки конфлікту інтересів, які виникали навіть під час другої окупації, коли комендант м. Чернівців видавав окремим торговцям відповідні посвідчення, що викликало обурення Чернівецького губернатора. У випадках виявлення порушників, які здійснювали торгівлю без відповідних дозволів, застосовувалися значні штрафи або арешт. Так, у м. Ярославі Перемишльської губернії було арештовано міщанина Г. Серветника, який здійснював торгівлю у магазині без дозволу та ще й неякісними продуктами. Раніше на його клопотання про відкриття магазину двічі надходила відмова за підписом начальника Ярославського повіту. За такі злісні порушення міщанин був покараний штрафом у розмірі 3 000 руб., а у разі неспроможності сплати штрафу можливо було відбутися покарання шляхом позбавлення волі строком на три місяці [28, арк. 14–14 зв., 21, 26].

Ускладнився товарообмін у зв'язку з обмеженням руху торговців відповідно до прийнятих 19 жовтня 1914 року “Тимчасових правил щодо в'їзду осіб з губерній Російської імперії в Галичину, виїзду з Галичини та руху по території Галичини” [24, арк. 61–61зв.; 31, арк. 1–1зв.]. Цими правилами передбачалося не лише обов'язкове отримання перепусток при в'їзді до Галичини чи виїзді з неї, а й отримання дозволів для переїзду з одного повіту в інший. Перепустки видавалися Військовим генерал-губернатором Галичини, його помічником, губернаторами Галичини, градоначальником м. Львова, начальником канцелярії Військового генерал-губернатора Галичини, начальником штабу Військового генерал-губернатора Галичини, начальником жандармського управління та відділень Галицької залізничної дороги, начальниками повітів. Тобто, дрібним торговцям, які кочували по різних повітах зі своїм крамом, або їздили на закупки необхідних товарів до інших регіонів Галичини для торгівлі у своїх крамницях і на базарах, необхідно було проходити встановлену російською владою дозвільну процедуру. Так, житель м. Ходорова Бобрківського повіту Перемишлянської

губернії П. Габер звертався до Військового генерал-губернатора Галичини з проханням про надання йому дозволу на вільний проїзд у м. Львів та інші міста Галичини для здійснення поставок шкіряних товарів для місцевого населення, оскільки “у м. Ходорові немає іншої такої особи, яка здійснює таку торгівлю” [31, арк. 49]. Дозвіл на рух з м. Лежайська (нині в Польщі) до м. Білгорай (нині у Польщі) для постачання харчових продуктів на шести підводах просили двоє торговців І. Келбович та К. Маркевич з м. Лежайська Ланцутського повіту Перемишлянської губернії [31, арк. 61]. Подібні звернення надходили масово до канцелярії Військового генерал-губернатора та начальників повітів [31, арк. 82, 104–104 зв., 128; 29, арк. 141; 38, арк. 4]. Про вплив на ціни заходів обмеження руху повідомляв начальник Переворського повіту у своєму рапорті до Перемишльського губернатора (від 22 квітня 1915 р.), – “ціни можуть бути зниженими, при умові, якщо буде дозволено пропуск декількох підвід, які привезуть товари у м. Люблін, або ж якщо буде дозволено пропуск з м. Люблін у м. через Розвадов по ширококоліній залізничній дорозі раз на тиждень одного вагону з товаром, оскільки в Любліні ціни на предмети першої необхідності значно дешевші ніж у м. Львові” [30, арк. 10]. За повідомленням начальника Нисківського повіту (м. Ниско, нині в Польщі) Перемишльської губернії (20 квітня 1915 р.), прикордонна стража не пропускала торговців до Люблінської губернії з Галичини та у зворотному напрямку також, а тому залишалося лише “клопотатися до пана Перемишльського губернатора про дозвіл привозити товари з Росії, оскільки в іншому випадку місцевому населенню загрожував голод” [30, арк. 11 зв.]. Складність постачання товарів з Росії полягала не лише у значній віддаленості Перемишльської губернії від російського кордону та потребі отримувати відповідні дозволи на пересування як по Галичині, так і при перетині кордону з Росією, а й у тому, що транспортний зв'язок, особливо залізничний, був майже відсутній. Ризики руху вантажів транспортом були надзвичайно високими. Начальник Ланцутського повіту (м. Ланцут нині у Польщі) Перемишльської губернії своїм рапортом від 21 квітня 1915 р. повідомляв Перемишльському губернаторові, що “головними причинами підвищення цін на місцевому ринку порівняно з попередніми є: відсутність можливості привезення товарів залізничними дорогами, крайня недостатність і дорожнеча підвід і складність проїзду для торговців у Росію для закупівлі товарів” [30, 13 зв.].

Під час другої окупації Галичини і Буковини ситуація на ринку продовольства ще більше погіршилася, деякі регіони були доведені до голоду. Через військові дії селяни не могли здійснювати польові роботи. У деяких регіонах спостерігалася відсутність засобів проведення сільськогосподарських робіт (відсутність посівного матеріалу, інвентарю, худоби для обробки землі, чоловічої робочої сили, виснаженість населення у цілому та ін.) через постійні реквізиції майна, які проводили російські війська. Начальник Коломийського повіту у доповідній записці до військового генерал-губернатора Галичини 13 липня 1916 р. повідомляв, що у м. Коломії з 227 уцілілих торговельних підприємств закрито 178, працює 49; спалено 3 торгових підприємства і розграбовано 50; “покинуті торговельні підприємства охороняються і відкриваються для відпуску товарів п. п. офіцерам лише за вимогою військового начальства”; у місті спостерігалася гостра нестача продуктів першої необхідності, особливо житнього і пшеничного борошна, різних круп, цукру і чаю [22, арк. 2–2 зв.]. Закономірно, що в умовах з обмеженою кількістю продовольчих ресурсів, товари, які залишалися на окупованих територіях часто приховувалися або ж продавалися за значно завищеними цінами.

Нестача харчових продуктів породжувало адекватну реакцію продовольчому ринку – приховування товарів, що спричиняло ще більший ріст цін. Тож, 22

грудня 1916 р. Військовим генерал-губернатором областей Австро-Угорщини, Ф. Треповим було видано спеціальну обов'язкову постанову, яка стосувалася проблеми навмисного приховування харчових продуктів в закладах торгівлі (у т.ч. складах), а також у квартирах, приватних будівлях (житлових і не житлових) в кількості, яка “очевидно перевищує необхідну кількість для особистого споживання”. Постановою передбачалося, що власники таких запасів та особи, котрі мають відомості про місцезнаходження прихованих продуктів і товарів, зобов'язані протягом 14-ти днів після публікації цієї постанови, поінформувати представників російської влади (начальника повіту, поліцмейстера або чинів міської чи повітової поліції). В іншому випадку, у разі виявлення зазначених запасів, їхні власники підлягатимуть арешту, а продукти і товари – конфіскації. Крім того, постановою передбачалося, що в разі недотримання встановлених норм передбачалася відповідальність – позбавлення волі до 3-х місяців, або сплата штрафу в сумі до 3-х тис. руб. [23, арк. 19; 48, арк. 17].

Слід відзначити, що обов'язкові постанови, видані Військовим генерал-губернатором, часто дублювалися за підписами представників цивільної окупаційної влади – губернаторів, а також представників військової влади – командувачів діючих армій на окупованій території [39, арк. 232, 319, 320].

На фоні дефіциту продуктів повсюди поширювався ряд негативних тенденцій – спекуляція з усіма її наслідками, підвищення цін та приховування товарів, загострення проблеми продажу неякісних продуктів. Управляючим Чернівецькою губернією, графом Ламздорфом-Галаганом 14 серпня 1916 р. було видано обов'язкову постанову, якою заборонялося:

- штучне і недобросовісне підвищення цін на предмети першої необхідності;
- продаж за підвищеними цінами тих товарів, на які були встановлені такси;
- обважування та обмірювання при продажу продуктів й інших товарів;
- продаж продуктів зіпсованих і непридатних для вживання, як для людей, так і тварин;
- продаж недозрілих або з ознаками гниття фруктів;
- укриття на складах, у коморах, магазинах та інших місцях продуктів з метою підняття цін;
- скуповування перекупщиками за межею міста та околицях міста харчових продуктів для подальшого продажу їх на базарах [48, арк. 4].

Цією ж постановою було передбачено, що за недотримання встановлених норм передбачалася відповідальність – позбавлення волі до 3-х місяців, або сплата штрафу в сумі до 3-х тис. руб.

Тернопільський губернатор Чарторижський, отримуючи велику кількість скарг від споживачів з приводу продажу неякісних продуктів, зобов'язав начальників повітів “вжити заходи до періодичного огляду магазинів”, у т.ч. і тих, постачання яких здійснювалося відділом допомоги Всеросійського Земського Союзу, на предмет якості наданих у продаж продуктів [39, арк.71].

Продаж неякісних продуктів міг відбитися на здоров'ї не лише місцевого населення, а й російських військових, які придбавали продукти у крамницях, базарах та ярмарках. Тож військова окупаційна влада зобов'язала органи місцевої влади прийняти відповідні рішення для місцевого виконання. У м. Збаражі магістратом було прийнято “Правила, відносно торгівлі на базарах”, у яких поряд з іншими питаннями встановлення порядку та облаштування місць для торгівлі, наголошувалося, на тому, що до базарної торгівлі “допускаються у продаж товари виключно доброякісні, без будь-яких підробок і нешкідливі для здоров'я, в іншому випадку ці товари будуть конфісковуватися торгівельними наглядачами”; “всі товари мають відповідати встановленим мірі й вазі. Ваги і міри мають бути з відповідними клеймами”; “будь-який продавець і покупець

мають пред'являти торгівельному наглядачеві ціни продажу і купівлі на кожну його вимогу" та ін. [40, арк. 6-8зв.].

Для м. Чернівців Військовим генерал-губернатором Треповим була оприлюднена підписана чергова обов'язкова постанова від 1 лютого 1917 р. у якій жорстко регламентувався розпорядок здійснення торгівлі: "а) у м'ясних крамницях у будні дні з 7-ми год. ранку до 8-ми год. вечору, а у недільні та святкові дні з 7-ми год. до 12-ти год. дня; б) у кав'ярнях, ресторанах, кондитерських і молочних щоденно з 7-ми год. ранку до 12-ти год. ночі; в) в гастрономічних, галантерейних і мануфактурних лавках і крамницях з 7-ми год. ранку до 9-ти год. вечора, за виключенням 2-х год. на обідню перерву від 1-ї до 3-ї години дня" [41, арк. 4]. Винні у порушенні вимог зазначеної постанови притягувалися до адміністративної відповідальності у вигляді штрафу до 3-х тис. руб., або тюремного арешту терміном до 3-х місяців. У постанові зазначалося, що викладений порядок торгівлі поширювався й на інші міські населені пункти Галичини й Буковини, котрі були захоплені російськими військами, але в ті години часу, які визначить для них губернатор. На виконання обов'язкових постанов Військового генерал-губернатора губернатори Чернівецької та Тернопільської губерній видавали відповідні оголошення, в яких для широкого загалу дублювався текст обов'язкових постанов Військового генерал-губернатора, за їх власними підписами [23, арк. 41].

Не залишалися осторонь проблем продовольчого ринку та росту цін і органи місцевого самоврядування. Магістрати активно долучалися до вирішення проблеми забезпечення харчовими продуктами, паливом та освітлювальним газом нужденного міського населення. Наприклад, у червні 1916 р. міська управа м. Косова Чернівецької губернії у присутності російського начальника повіту А. Польового розглядала питання про налагодження постачання солі, медикаментів для мешканців м. Косова через міські магазини за встановленими цінами (гуртовий продаж – 8 коп. за топку* солі, роздрібний продаж – 30 коп. за топку солі) [34, арк. 18–18 зв.]. Крім того, вирішено відновити роботу Косівського солеварного заводу, який був залитий водою, та відрахувувати 10% з продажу солі в дохід міста [34, арк. 14–14 зв.; 42, арк. 6–6 зв., 9, 18–18 зв.].

У червні 1916 р. начальником Сторожинецького повіту Чернівецької губернії Н.П. Ніканоровим піднімалося питання про відкриття у м. Сторожинець, с. Банила Молдавська (нині с. Банілів-Підгірний Чернівецької області) та м. Чудей міських лавок із продажу вкрай необхідних харчових продуктів (кукурудзяного, житнього та пшеничного борошна, цукру, дріжджів, цикорію, кави та ін.), керосину, сірників, мила [47, арк. 2, 4–4 зв.]. Звичайно, пріоритет у відкритті таких лавок надавався представництву Всеросійського земського союзу, а в разі неможливої їхньої участі магістратам міст.

У період Першої світової війни практика відкриття міських крамниць з метою подолання дефіциту товарів першої необхідності та продажу їх за відносно справедливими цінами для місцевого населення застосовувалася і в містах Наддніпрянської України [11].

Міські лавки функціонували до російської окупації, ще при австрійській владі, яка постачала міським крамницям магістратів продукти першої необхідності для продажу з австрійського продовольчого військового фонду [47, арк. 80–80зв.]. Як правило, австрійська влада разом з відступом своїх військ усі урядові продовольчі запаси евакуювала або знищувала. У м. Станіславові при відступі австрійських військ "було знищено урядові магазини з провіантом і речові склади з амуніцією і спорядженням" [25, арк.20]. Те майно, яке

* Топка солі – це конусоподібна форма грудки вивареної солі, яка одночасно була мірою її ваги. При австрійському уряді було встановлено, що топки мали точну вагу 1 кг. Топки огорталися у папір і складалися у ящики для транспортування.

австрійські війська не встигли вивезти, було конфісковане і перейшло у розпорядження російської окупаційної влади. Виявлені у міській лавці м. Сторожинця товари, майно, гроші і боргові запаси, які належали австрійському військовому фонду, були описані російською владою. До акту конфіскації майна потрапило: товарів на суму 7274 кор. 22 гел., готівкових коштів 15628 кор. 09 гел., боргових зобов'язань на суму 35625 кор. 29 гел. Усі вилучені готівкові кошти та гроші, виручені від продажу магістратом залишків товарів, зараховувалися до польового казначейства на депозит Чернівецького губернатора [47, арк. 78–79, 82–82 зв., 87–87 зв.].

З метою розподілу продуктів першої необхідності поміж жителями м. Станіславова міський магістрат проводив організаційні заходи з видачі відповідних посвідчень, за якими вони отримували продуктові картки. З даного приводу у грудні 1916 р. у м. Станіславові були поширені оголошення, де зазначався порядок видачі таких посвідчень: “кожен господар повинен з'явитися у магістрат з посвідченнями усіх членів своєї сім'ї, відповідно до нового поголового списку населення, для яких має намір отримати продукти, для відображення їх у новому посвідченні” [37, арк. 8].

З прийдешньою зимою у місцевого населення виникали проблеми із заготівлею дров. У жовтні 1916 р. магістрат м. Коломиї звертався до міського начальника з проханням допомогти місцевому населенню заготовити дрова [35, арк. 16]. Оскільки рубаних дров у казенних лісах Коломийського повіту було недостатньо, постачання рубаних дров для магістрату м. Коломиї було налагоджено з лісів Печеніжинського і Яблонівського повітів за ціною 7 руб. за один сажень дров [35, арк. 8–11, 20–21, 25].

Отже, зі вступом російських військ в Галичину і Буковину повністю порушився економічний уклад регіону. Відбулося руйнування промисловості та знищення сільського господарства, були порушені зовнішні торговельно-економічні зв'язки, загострилися проблеми грошового обігу, тощо. Всі вище перелічені тенденції у комплексі призвели до кризи внутрішньої торгівлі та мали негативний відбиток на продовольчому ринку, що подекуди доводило місцеве населення до голоду. У внутрішній торгівлі панував безлад, ціни зростали, на фоні тінізації продовольчого ринку поширювалася спекуляція та приховування товарів, недобросовісна торгівля не якісними харчовими продуктами ставила під загрозу здоров'я не лише місцевого населення, а й військових російської армії, тощо.

Всі ці проблеми російська окупаційна влада вирішувала шляхом суворої регламентації та жорсткого контролю всіх сторін організації внутрішньої торгівлі (шляхом прийняття обов'язкових постанов): встановлювалася заборона на підвищення цін на продукти першої необхідності; установлювався порядок відкриття (надання дозволів) і графіки роботи торговельних закладів та підприємств громадського харчування; встановлювалися правила добросовісної торгівлі (продаж якісної продукції, дотримання мір ваги, припинення спекуляції та ін.); заборонявся вивіз за межі Галичини і Буковини будь-яких продуктів, фуражу та худобу; заборонялося навмисне приховування харчових продуктів у закладах торгівлі, приватних оселях та ін. Проте, примусові заборони та сувора відповідальність, яку окупаційна влада масово застосовувала до місцевих жителів та підприємців не змогли зупинити негативні процеси, а лише локально стримували їх.

Важливу роль для запобігання голоду та стримування спекуляцій і росту цін в захоплених російськими військами регіонах Галичини і Буковини відігравали органи місцевого самоврядування (магістрати і гмінні управління), які відкривали міські крамниці (лавки) з продажу солі, керосину, мила, хлібопродуктів та інших товарів першої необхідності за таксованими цінами,

впроваджували продуктові картки, надавали грошові та матеріальні допомоги з місцевого бюджету нужденним та особам, які залишилися без даху над головою тощо.

Список використаних джерел

1. *Берест І.* Соціальне становище населення Східної Галичини і Західної Волині в роки Першої світової війни: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07. 00. 01. Львів, 2009. 22 с. 2. *Великочий В. С.* Австро-Угорська політика в Галичині періоду Першої світової війни: штрихи до аналізу української історіографії. Проблеми історії України XIX–XX ст. Вип. XVII. С. 373–389. 3. *Глизнер В.* Адміністративно-територіальний поділ Галичини та Буковини Російською окупаційною владою в 1914–1918 рр. Схід. 2014. №4. С.79–83. 4. *Гльницький І.* Діяльність цивільних органів влади Галичини у роки Першої Російської окупації (Серпень 1914 р. – Червень 1915 р.) / Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: збірник наукових праць. Київ, 2015. Серія 6: Історичні науки, Вип. 13. С. 76–81. 5. *Кучера І.В.* Політика російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині у 1914–1917 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07. 00. 02. Чернівці, 2005. 18 с.; його ж, Наслідки політики російського окупаційного режиму для східногалицьких земель (1914–1917 рр.) // Україна соборна: зб. наук. статей. Історична регіоналістика в контексті соборності України. Вип.2. №3. К.: І-т. історії України НАН України, 2005. С.253–260. 6. *Литвин М.* Україна у Першій світовій війні: сучасна російська історіографія проблеми / Військово-науковий вісник. Вип.7. 2005. С. 35–47. 7. *Лозинська І. Г.* Російські воєнні генерал-губернаторства у Галичині в період Першої світової війни: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20. 02. 22. Львів, 2010. 19 с. 8. *Любченко В. Б.* Російська окупаційна адміністрація у Галичині та на Буковині / Велика війна (1914–1918) і Україна. К., 2013. С. 248–300. 9. *Мазур О. Я.* Східна Галичина у роки Першої світової війни (1914–1918): автореф. дис. ... канд. іст. наук.: 20. 02. 22. Львів, 1997. 22 с.; Мазур О.Я., Патер І.Г. Галицька “Руїна”: соціально-економічне становище Східної Галичини (1914–1915 рр.). Держава та армія. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Львів, 2007. № 584. С. 44–52. 10. *Огуй О.* Обіг австрійських паперових грошей 1858–1914 рр. в Австрії та на Буковині // Питання історії України: 36. Наук. ст. Чернівці: Золоті лаври, 2004. Т. 17. С. 151–158. 11. *Орлик С.В.* Українське повітове місто і велика війна: продовольчі проблеми та ріст цін // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Випуск XXIII. Київ., 2014. С. 114–133. 12. *Орлик С. В.* “Сухий закон” у системі фінансової політики російської окупаційної влади на теренах Галичини і Буковини в період Першої світової війни // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. 2017. Вип. 26. С. 171–182. 13. *Орлик С.* Российские фальшивые кредитные билеты в Галиции в годы Первой мировой войны // Банкаускі Веснік. 2018. №2. С.51–54. 14. *Петрович І. (Крип'якевич І.)* Галичина під час російської окупації. Серпень 1914–червень 1915. Б. м.: В-во “Політична бібліотека”, 1915. 116 с. 15. *Реент О., Янишин Б.* Україна в період Першої світової війни: історіографічний аналіз // Український історичний журнал. № 4. 2004. С. 3–31.; Реент О.П. Україна в імперську добу (XIX – початок XXст.). К.: Інститут історії України НАН України, 2003. 340 с. 16. *Росіяне в Бучачі* // Діло. 1915. № 215 (7) (20 лютого). С.3. 17. *Шуст Р.* Грошові знаки Львова 1914–1918 рр. // сайт Карта Львова. URL: <http://map.lviv.ua/statti/shust.html> (дата звернення: 01. 10. 2017). 18. *Orlyk S.* Polityka celna Imperium Rosyjskiego na okupowanych terenach Galicji i Bukowiny w oresie pierwszej wojny światowej // NOWA UKRAINA. 2017. №16/17. Instytut Historii UJ, Instytut Stosunkow Miedzynarodnych PWSW. С. 5 -11. 19. *Центральний державний історичний архів України, м.Київ (далі - ЦДІАК України)* ЦДІАК України. Ф.274. Оп.4. Спр.598. 20. *ЦДІАК України.* Ф.361. Оп.1. Спр.123. 21. *ЦДІАК України.* Ф. 361. Оп. 1. Спр. 581. 22. *ЦДІАК України.* Ф. 361. Оп. 1. Спр. 1043. 23. *ЦДІАК України.* Ф. 361. Оп. 1. Спр. 1127. 24. *ЦДІАК України.* Ф. 365. Оп. 1. Спр. 55. 25. *ЦДІАК України.* Ф. 365. Оп. 1. Спр. 256. 26. *ЦДІАК України.* Ф. 722. Оп. 1. Спр. 6. 27. *ЦДІАК України.* Ф. 2204. Оп. 1. Спр. 26. 28. *Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України).* Ф. 645. Оп.1. Спр. 128. 29. *ЦДІАЛ України.* Ф. 645. Оп. 1. Спр. 141. 30. *ЦДІАЛ України.* Ф. 645. Оп. 1. Спр. 160. 31. *ЦДІАЛ України.* Ф. 694. Оп. 1. Спр. 2. 32. *ЦДІАЛ України.* Ф. 747. Оп. 1. Спр. 10. 33. *ЦДІАЛ України.* Ф. 747. Оп. 1. Спр. 11. 34. *Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО).* Ф. 12. Оп. 1. Спр.19. 35. *ДАІФО.* Ф. 605. Оп. 1. Спр. 51. 36. *ДАІФО.* Ф. 636. Оп. 1. Спр.4. 37. *ДАІФО.* Ф. 636. Оп. 1. Спр. 6. 38. *Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО).* Ф. 277. Оп. 1. Спр. 1. 39. *ДАЛО.* Ф. 905. Оп. 1. Спр. 110. 40. *Державний архів Тернопільської області.* Ф. 370. Оп. 1. Спр. 452. 41. *Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО).* Ф. 27. Оп. 1. Спр. 40. 42. *ДАЧО.* Ф. 283. Оп. 1. Спр. 119. 43. *ДАЧО.* Ф. 283. Оп. 1. Спр. 167.

44. ДАЧО. Ф. 370. Оп. 1. Спр. 99. 45. ДАЧО. Ф. 505. Оп. 1. Спр. 34. 46. ДАЧО. Ф. 818. Оп. 1. Спр. 2. 47. ДАЧО. Ф. 957. Оп. 1. Спр. 1. 48. ДАЧО. Ф. 958. Оп. 1. Спр. 17. 49. ДАЧО. Ф. 961. Оп. 1. Спр. 12.

Светлана Орлик

**КРИЗИС ВНУТРЕННЕЙ ТОРГОВЛИ НА ОККУПИРОВАННОЙ РОССИЕЙ
ТЕРРИТОРИИ ГАЛИЧИНЫ И БУКОВИНЫ В ПЕРИОД ПЕРВОЙ МИРОВОЙ
ВОЙНЫ И ВЛИЯНИЕ ЕЕ НА ПРОДОВОЛЬСТВЕННЫЙ РЫНОК**

Статья посвящена экономическим процессам, в частности, кризису внутренней торговли, которая происходила в Галичине и Буковине в период российской оккупации во времена Первой мировой войны. Исследованы негативные последствия торгового кризиса на продовольственный рынок захваченных западноукраинских земель. Рассмотрены административно-принудительные меры, которые принимала оккупационная власть, для локализации кризиса внутренней торговли на оккупированных территориях.

Ключевые слова: Первая мировая война, Галичина, Буковина, Российская империя, русская оккупация, внутренняя торговля, экономика.

Svitlana Orlyk

**THE CRISIS OF INTERNAL TRADE IN GALICIA AND BUKOVINA WHICH
WERE OCCUPIED BY RUSSIA IN THE PERIOD OF WORLD WAR I AND ITS
INFLUENCE ON THE FOOD MARKET**

The article is devoted to economic processes, especially to the crisis of internal trade, which took place in Galicia and Bukovina in the period of Russian occupation during World War I. It investigates the negative consequences of the trade crisis on the food market of the captured West Ukrainian territory. The paper studies the administrative-enforcement measures taken by the occupation authorities in order to localize the crisis of internal trade on the occupied territories.

Keywords: World War I, Galicia, Bukovina, Russian Empire, Russian occupation, internal trade, economics.